यथा—घटः। प्रयोगार्हेति प्रातिपदिकस्य व्यवच्छेदः। अनन्वितेति वाक्यमहावाक्ययोः। एकेति साकाङ्क्षानेकपदवाक्यानाम्। अर्थबोधका इति कचटतपेत्यादीनाम्। वर्णा इति बहुवचनमविवक्षितम्।

ते अनन्वितैकार्थबोधकाश्चेति विग्रहः। सुबाख्यातान्यतरान्तत्वेन क्वचित्तद्भुगन्तत्वेन प्रयोगार्हत्वम्। प्रातिपदिकस्य विभक्तिरहितनाम्नः केवलस्य तस्याप्रयोगित्वात्। एतदुपलक्षणं धातोरित्यपि बोध्यम्। तस्यापि केवलस्याप्रयोगित्वात्[1]। वाक्यमहावाक्ययोर्व्यवच्छेद इत्यनेनान्वयः। एवमग्रेऽपि। तयोरन्वितार्थबोधकत्वात्। **साकाङ्क्षेति**[2]। आकाङ्क्षामात्रविशिष्टानामयोग्यानामनासन्नानां चानेकपदानामनेकवाक्यानां चेत्यर्थः। एषामन्वितार्थबोधकत्वेन पदत्वप्रसक्तौ तद्वारणाय एकेतीति भावः। नन्वेकवर्णद्विवर्णपदयोरव्याप्तिर्वर्णबहुत्वाभावादत आह—**वर्णा इतीति**। ननु प्रकृत्यर्थान्वितस्वार्थबोधकत्वं प्रत्ययानामिति नियमात् कथं घटमित्यादिपदानामन्वितार्थबोधकत्वम्[3]। न च शक्तिमत्पदमिति मतानुसारेण 'घट' इत्येकं पदम् 'अम्' इत्यपरं पदम्, अनयोः प्रत्येकपदार्थोपस्थापकत्वेन अनन्वितार्थबोधकत्वमक्षतमिति वाच्यम्। तथा सति घटमित्यादेः पदसमुदायस्य वाक्यत्वं स्यात्। न चेष्टापत्तिः। एवं सति 'शून्यं वासगृहं'–(२३ पृ.) इत्यादि यद्वाक्योदाहरणं दत्तं तदसंगतं स्यात्। तस्य तथाविधवाक्यस्य महावाक्यतयैवोदाहर्तुमुचितत्वात्। न च प्रत्ययार्थातिरिक्तानन्वितार्थबोधकत्वं विवक्षणीयमिति वाच्यम्। तथाप्यभेदसंबन्धेन नीलाद्यन्वितोत्पलादिबोधकेषु 'नीलोत्पलम्' इत्यादिषु मुख्यार्थान्वितार्थबोधकेषु लाक्षणिकश्वेतादिपदेषु चाव्याप्तेरनुद्धारात् समस्तस्य पदत्वास्वीकारे 'क्षीरोदजावसतिजन्मभुवः प्रसन्नाः' इत्यादिपदगतक्लिष्टत्वोदाहरणमसंगतं स्यात्। न चेतरपदार्थनिरपेक्षं यत्तद्भिन्नमनन्वितमिह विवक्षणीयमिति वाच्यम्। तथात्वे ग्रामं गत्वेत्यादिसमुदायस्य त्वमितिकर्तृपदसापेक्षान्वितबोधकस्य पदत्वापत्तेः। एवमेकेति न संगच्छते, 'घटौ' 'घटाः' इत्यादिद्विवचनान्तबहुवचनान्तपदेष्वनेकार्थबोधकेष्वव्याप्तेः। न च एकेत्येकजातीयेत्यर्थ इति वाच्यम्। 'धवखदिरपलाशाः' इत्यादौ युगपच्चन्द्रसूर्योपस्थापके 'पुष्पवन्तौ' इति पदे चाव्याप्तितादवस्थ्यात्। अपि च। पदघटकानां

यति तत् तस्मिन्नर्थे मुख्यम्। यथा गोघटादिव्यक्त्युत्थापकं गोघटादिपदम्। मुख्यमपि चतुर्विधम्। यौगिकं रूढं योगरूढं यौगिकरूढं चेति। तत्र प्रथमं पाचकादिपदम्। द्वितीयं गोमण्डपादिपदम्। तृतीयं पङ्कजादिपदम्। चतुर्थमुद्भिदादिपदम्। यत् लक्षणावृत्त्या यमर्थमुत्थापयति तत् तस्मिन्नर्थे गौणम्। यथा गङ्गायां घोष इत्यत्र लक्षणावृत्त्या तीरोपस्थापकं गङ्गापदम्। इदमेव लाक्षणिकमिति। अधिकमग्रे॥

---

१. "विशिष्टवाक्यार्थस्य विशेषणविशेष्यानतिरिक्तत्वेनैकत्वमित्यभिप्रायेणेदं लक्षणम्। 'अन्वितैकार्थबोधकाः' इत्यनेनैव वाक्यवारणे सिद्धे 'अनन्वित–' इत्युपादानं व्यर्थं स्यात्" इति मुद्रितेऽधिकम्. २. साकाङ्क्षाणामन्वयबोधाजनकानामनेकेषां पदानां वाक्यानां च समुदायस्य व्यवच्छेद इत्यर्थः। तथा चायोग्यानामनाकाङ्क्षाणामनासन्नानां च समुदायस्यानन्वितार्थबोधकत्वेऽपि न पदत्वमिति भावः. इति मुद्रितः पाठः. ३. 'घटीयं कर्मत्वमित्याद्यन्वितार्थबोधकस्य घटमित्यादेः कथं पदत्वम्' इति मुद्रितेऽधिकः पाठः.